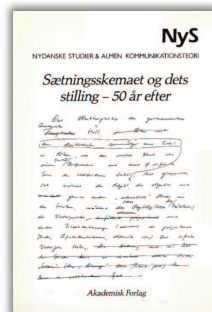

NyS

Titel:	Dansk Sætningsanalyse. Dens Formaal og Metode
Forfatter:	Paul Diderichsen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 7-17
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Dansk Sætningsanalyse

Dens Formaal og Metode

Paul Diderichsen

Sætningsanalysen er først sent fundet værdig til at blive behandlet i den grammatiske Litteratur, og dens Historie taber sig derfor i det dunkle. Men det kan næppe betvivles, at den har spillet en væsentlig Rolle i Sprogundervisningen lige fra de første Klosterskoler, hvor Kelter og Germaner har forsøgt at tilegne sig Latinen, al Kundskabs Moder. De – fra et germansk Synspunkt – haarde „Knuder“, hvori Romersprogets Participialkonstruktioner, Bisætningssystemer og kunstfulde frie Ordstilling binder det sproglige Udtryk, har Magistre og Disciple gennem Aarhundreder søgt at „opløse“ ved at gruppere Leddene efter „den naturlige Orden“ og omdanne de absolutte Konstruktioner til mere smidige Bisætninger, „faire la construction“, som det hedder i den franske Tradition, – og omvendt har det været en nødvendig Forberedelse til Oversættelse fra et kasusfattigt Sprog som Dansk til Latin eller Tysk at være klar over Leddenes logiske Forhold til Sætningsverbet (som Subjekt, Objekt, Hensynsled, Prædikat osv.).

Dette er Sætningsanalysens oprindelige og – tør man vist sige – i alle Tiders pædagogiske Praksis dominerende Formaal. Men som bekendt har der i det sidste halvhundrede Aar opløftet sig stadig flere Røster, som hævder, at Indsigt i Modersmaalets grammatiske Bygning er et væsentligt Led i den nationale Dannelse, og at Danskundervisningen ikke skal være Tjener for Fremmedsprogsundervisningen, men – ved Siden af Fædrelandshistorien – den danske Skoles centrale Kulturfag. Jeg skal ikke indlade mig paa at drøfte Værdien af en saadan national Disciplin; ej heller har jeg den fornødne pædagogiske Erfaring til at afgøre, om det er muligt at bibringe et blot nogenlunde repræsentativt Mindretal virkelig frugtbar Indsigt i Sproget og Litteraturen – det er mit Indtryk, at Dansk lærere gerne takserer Mulighederne adskilligt højere end Godtfolk i Almindelighed –; men jeg venter ikke at blive gendrevet, naar jeg hævder, at den gængse Analyse, selv hos de Lærere, der ved en hjemmespunden Terminologi søger at tilsløre den næsten fuldkomne Analogi mellem Danskens og de fremmede Sprogs logiske Sætningsbygning, kun meget ufuldkomment tjener til at give Eleverne Begreb om

det karakteristiske ved det danske Sprogs syntaktiske Struktur.

Som bekendt bestaar Analysen normalt i at identificere Udsagns- eller Centralled og Grundled; endvidere Genstandsled, Hensynsled, Omsagnsled (undertiden slaaet sammen som „Sideled“) samt Biordsled og Forholdsordsled. Disse Led bestemmes mere eller mindre bevidst efter den Kasus, de vilde staa i paa Tysk eller Latin, idet ingen af de Definitioner, Grammatikkerne meddeler, kan bestaa for en nærmere Prøvelse. Hvis en Student er blevet klar over, at en dansk Sætning til Forskel fra en latinsk har en fast Ledstilling, og hvis han endog kan gøre Rede for de vigtigste Ledstillingsprincipper, kan han saaledes ikke have faaet denne Indsigt gennem den danske Sætningsanalyse i den Form, hvori den almindeligvis drives. Det maa derfor være Opgaven for Modersmaalsgrammatikken at formulere Principper for en Sætningsanalyse, som lader Danskens særegne Struktur fremtræde paa Baggrund af de dybtgaaende Ligheder, der faktisk findes mellem Sætningstyperne paa alle indoeuropæiske Sprog.

Videnskabelig Analyse har siden Aristoteles bestaaet i at opløse individuelle, konkrete Fænomener i ideale, abstrakte Enheder. Saaledes er ogsaa Sætningsanalysen en Erkendelsesform, hvor Strukturen af den enkelte foreliggende Sætning „forstaas“ som Realisation af et abstrakt Idealskema. Et saadant Sætningsskema i provisorisk Form er Analysens nødvendige Forudsætning, den endelige Formulering af dets ideale Konstans og dets faktiske Variation er Analysens sidste Maal.

I. Sætningsskemaet

1°. *Sætningsbegrebet*. Ordet „Sætning“ („Satz“, „propositio“) betyder egentlig det, der „sættes“ i en logisk Dom, og gaar altsaa efter sin Etymologi alene paa den indikativiske Hovedsætning. Men Begrebet er blevet udvidet til to Sider: i den ældre Grammatik til at medomfatte alle grammatiske Enheder, der indeholder et finit Verbum (+ Subjekt og Bestemmelser), uanset om de er selvstændige eller ej; i den nyere Lingvistik (fx. Ries, Jespersen) til at medomfatte alle selvstændige Meningsenheder, uanset om de indeholder en Indikativ eller ej; efter denne Opfattelse er Bisætninger altsaa ikke „Sætninger“ og bør derfor omdøbes (jf. eng. *clause*). Denne dobbelte Udvidelse af Begrebets Omfang har medført en Sprængning af dets Indhold, der umuliggør en Definition, og det er derfor nødvendigt at opstille, definere og benævne to forskellige Begreber: 1) Den selvstændige Meningsenhed, kendetegnet ved sin grammatiske og rytmisk-melodiske Afsluttedhed, og 2) finit Verbum med Subjekt og Bestemmelser, kendetegnet ved konstante logiske Forhold mellem Leddene og visse Regler for deres Placering. Den sidste Enhed er for de moderne Sprogs Syntaks langt den vigtigste, og det vil utvivlsomt være mest praktisk – trods Etymologien og de moderne Lingvister – at reservere Navnet „Sætning“ (med dets Underarter: Hoved-, Bisætning, Sær-, Ledsætning, se ndf.)

for denne Kategori. Den anden kan da kaldes Meningsenheder, og de Meningsenheder, der ikke er Sætninger, kan beholde deres gamle Navn af „Sætningsemner“.

2°. *Reduktionsformler*. Vil man finde det minimale Antal af Grundskemaer, hvortil Sætningsinventaret i en given Tekst kan føres tilbage, er det nødvendigt at bringe hver enkelt Sætning paa en Formel, der bekvemt kan sammenlignes med samtlige andre. Dette forudsætter en Inddeling i Led (hvert bestaaende af et eller flere Ord), og en saadan Leddeling (der teoretisk frembyder subtile Problemer) finder i Praxis Sted allerede i og med „Forstaaelsen“ af Sætningen. Det vil derfor – bortset fra enkelte Grænsetilfælde – være umiddelbart indlysende, hvor mange Led en Sætning indeholder, og den første Reduktion bestaar da blot i at bringe hver Sætning paa Formlen *LLL*...

Den rent numeriske Statistik over Sætningernes Ledantal har imidlertid kun Interesse for en stilistisk Karakteristik af hele Tekstens Sprogform og siger intet om Sætningernes indre Struktur. Det er derfor nødvendigt at statuere en Differentiation af Leddenes Art. Da nu enhver Sætning ifølge Definitionen skal indeholde en finit Verbalform, er det rimeligt først at udskille denne og at bringe Sætningerne paa Formler som *(L) V (LL...)*; det viser sig dog snart, at den finite Verbalform (*Finittet*) i mange Sætninger er nøje sammenknyttet med en infinit (*Infinittet*), og at der bestaar et konstant Forhold mellem disse to verbale Led (*Verbaler*), som vi betegner med henh. *v* og *V*. Vi naaer da til Formlen *(V) v (LL...) (VLL...)* hvor stadig de i Parentes anbragte Led kan mangle. Videre Undersøgelser fører til det Resultat, at de andre Led ogsaa maa differentieres: Har vi to *LL* efter hinanden, vil nemlig normalt det første betegne en „Genstand“, der er impliceret i Verbalbegrebet, medens det andet har en afvigende Karakter, som vi foreløbig maa definere rent negativt som ikke genstandsagtig. Disse to Ledtyper svarer nogenlunde til Skolegrammatikkens „substantiviske“ og „adverbielle“ Led, og vi foreslaar at kalde dem *Adverbialer* (en i svensk Grammatik gængs Terminus) og (i Analogi hermed) *Substantialer* („substantiviske Led“ er tungt og betegner naturligst Led, der udgøres af et Substantiv). I Sætningen *Den Sommer var vi i Paris* har vi altsaa et Substantiv, der staar som Adverbial, medens „Adverbier“ fungerer som Substantialer i følgende Linier af Ewalds „Nattetanker“ (Liebenberg, II.50):

*Og nu og da og før og siden
Adspreder ei hans Følelse.*

Endelig optræder der undertiden i Steden for et Substantial eller et Adverbial en Ledtype, der er karakteriseret ved at betegne en Tilstand eller Egenskab hos Subjektet (og ved at rette sig efter dette i Form). Denne Ledtype kalder vi (efter svensk Forbillede) *Prædikat*iv.

Naar vi har indført disse Ledbetegnelser, viser det sig, at der foreligger to for-

skellige Sætningstyper: een, der i det store og hele svarer til den traditionelle Grammatiks Hovedsætninger, og som har Formlen:

$$\left. \begin{matrix} S \\ A \\ P \end{matrix} \right\} \begin{matrix} P & P \\ vSA.. & VS (S) A... \end{matrix}$$

En anden, som vi finder i de fleste saakaldte Bisætninger, og som har en afvigende Begyndelse: (A)SAvVS(S)A.... *naar nu Peter engang har sendt ham Pengene tilbage*. I begge Typer kan der forrest staa et Led, som tjener til at angive hele Sætningens Forhold til det foregaaende (i Eks. her: *naar*). Dette Led kalder vi *Konjunkional* (k).

Omskriver vi nu samtlige Sætninger i en tilstrækkelig omfangsrig moderne dansk Prosatekst ved Hjælp af disse Formler, og opstiller vi en Maksimalformel for hver Sætningstype, vil alle kortere Sætninger kunne opfattes som Realisationer af det maksimale Skema, hvori et eller flere Led mangler. De resterende Led vil nemlig altid – bortset fra enkelte klart afgrænsede Tilfælde, hvorom ndf. I. 5° – gruppere sig efter de Principper, der gælder for Ledstillingen i den helt udfyldte Sætning. Særlig vigtigt for Analysen er det, at Ændring af omskrevet Verbalform (*har løbet*) til enkelt Verbalform (*løb*) eller omvendt normalt ikke influerer paa de andre Leds Stilling. Vil man klart erkende en kortere Sætnings Struktur, kan man altsaa omskrive den i en fyldigere Form, først og fremmest ved at opløse Verbet i en finit og en infinit Form, dernæst eventuelt ved at indføje en Nægtelse ell. i. (se ndf. I. 4° c.).

3°. *Sætningsfelterne og deres Indhold*. Det vil af ovenstaaende Formler være klart, at der er en vis Dobbeltthed i Opbygningen af begge Sætningstyper. De tre Ledarter VSA kan optræde baade i Sætningens første og Sætningens sidste Halvdel, og de har øjensynlig en forskellig Karakter de to Steder. Lad os betragte en Sætning som flg.:

Forb.-f.	Fund.-f.	Aktualfelt			Indholdsfelt		
		v	S	A	V	S	A
og	saa	vilde	Petra	ikke	følge	Børnene	hjem
1	2	3	4	5	6	7	8

Her udgør *følge Børnene hjem* en samlet Enhed, Sætningsindholdet i snævraste Forstand (jfr.: *Følge Børnene hjem vilde P. ikke*). De tre Led, der staar foran (*vilde P. ikke*), har hver for sig Relation til hele Sætningsindholdet: *vilde* angiver, at

Helhedens Mening er fremsættende; *ikke* betegner Helheden som nægtende; *Petra* er det bestemte Punkt i den virkelige eller opdigtede Situation, hvortil man knytter det abstrakte Indhold (*følge Børnene hjem*) for at give det aktuel Mening. Disse Led staar altsaa „uden for Parentesen” – for at bruge det tilsvarende aritmetiske Udtryk – og tjener til at aktualisere det potentielle Sætningsindhold, som indeholdes i Summen af Leddene i sidste Halvdel.

Idet der saaledes er to Stillingsmuligheder for Led af alle tre Hovedarter, maa vi finde en Terminologi, hvorved vi udtrykker, hvilken Mulighed der i det enkelte Tilfælde er udnyttet, og vi foreslaar da at sige, at et Led enten kan „staa i *Indholdsfeltet* (Nr. 6-8) eller i *Aktualfeltet* (3-5)“.

Der er imidlertid endnu en Stillingsmulighed, som arter sig noget forskelligt i de to Sætningstyper. I Hovedsætningstypen kan et hvilketsomhelst Led (men oftest Subjektet eller et situationsbetegnende Adverbial) stilles foran Aktualfeltet, normalt saaledes, at en Genstand eller Situation gøres til Udgangspunkt eller Grundlag for hele Sætningen. Denne Plads kalder jeg *Fundamentfeltet*. Det er den eneste helt frie i den danske Sætningsbygning, og dens rette Udnyttelse er af den største Betydning for Stilens Præcision og Foredragets Afveksling. I det valgte Eksempel staar Situationsadverbialet *saa* i Fundamentfeltet („som *Fundament*“), men ethvert andet Led vil kunne indtage dets Stilling (Infinitivet normalt dog kun, naar alle dets faste Bestemmelser følger efter; Nægtelsen kun i patetisk Stil; visse andre Adverbialer slet ikke). I Helhedsspørgsmaal staar dette Felt tomt: *Vilde Petra ikke...*?

Bisætningen har ingen Mulighed for en saadan Foranstilling af et vilkaarligt Led, hvilket maa hænge sammen med, at den ikke bygger en selvstændig Meningsenhed op paa et nyt Grundlag, men indfører sig som Led i et større Hele. Derimod kan i enkelte Typer af Bisætninger det forbindende Led (Konjunktionalet) udgøres af et Sætningsled, der indeholder et spørgende eller relativt Pron. (Adv.): *..hvad han ellers ønskede* || *..i hvilket Hus de dengang boede* || *..naar vi skulde flytte*; i Hovedsætningen er Konjunktionalet altid et Ord, der ikke kan opfattes som Sætningsled i snævrere Forstand: *og* | *men* | *eller* | *thi* | *for* | *saa* | *skønt*. Konjunktionalets Plads foran den egentlige Sætning kalder jeg *Forbinderfeltet*.

4°. *Sætningsleddene og deres Stilling*. Det foreløbige Sætningsskema har vist, at Leddenes Art (Verbal, Substantial, Adverbial, Prædikativ) ikke er afgørende for deres Plads, idet Led af enhver Type kan findes i hvert af Sætningens tre Felter. Da det imidlertid normalt ikke er muligt at flytte et Led fra Aktual- til Indholdsfelt eller omvendt, maa der være en Forskel mellem de Led af hver Type, der staar i Aktualfeltet og dem, der staar i Indholdsfeltet, og en Differentiering af Hovedtyperne maa derfor være nødvendig, hvis man vil opstille Regler for, hvor hvert enkelt Led har sin normale Plads.

a) *Verbaler*. Det finite Verbal har sin Plads i Aktualfeltet, det infinite i Ind-

holdsfeltet; som Fundament kan Infinitet staa, naar det tager sine faste Bestemmelser med (se u. 3°). Et Hjælpefinit kan ikke staa som Fundament; derimod kan et Fuldfinit lejlighedsvis have denne Funktion, naar Verbet *gør* indtræder paa dets Plads: *Græd (det) gjorde han ikke.*

b) *Substantialer.* Ogsaa her har vi en Type, der fortrinsvis staar i Aktualfeltet, nemlig *Subjektet*, og en anden, der fortrinsvis staar i Indholdsfeltet, nemlig *Objektet*. Hvis man fastholder det traditionelle Omfang af disse Begreber (hvad man vistnok baade af praktiske og teoretiske Grunde maa anbefale), lader de sig imidlertid ikke definere „formalt“, hverken ud fra Kasus eller Stilling; thi „Subjektet“ i Sætningen: *Der er faldet en Sten ned fra Taget*, kan ikke erstattes af et Pronomen i Nominativ, og kan ej heller stilles paa Subjektpladsen i Aktualfeltet. Da der heller ikke paa det foreliggende Grundlag synes at være Mulighed for en entydig og adækvat Betydningsdefinition (ingen af de utallige Omskrivninger af *subjectum* eller *ὑποκείμενον* synes tilfredsstillende!), maa man indtil videre nøjes med en praktisk Vejledning som følgende: Hvis der med et Verbum kun kan forbindes eet Genstandsbegreb, er dette Subjekt; kan der knyttes flere Genstande til Verbalbegrebet, er Subjektet den Genstand, hvorfra Handlingen udgaar. Dette Subjekt har sin særlige Plads i Aktualfeltet umiddelbart efter Finitet, men anvendes normalt som Fundament, hvis ikke et andet Led af specielle Grunde har denne Plads. Subjektet kan imidlertid – som i det nævnte Eks. – ogsaa optræde i Indholdsfeltet; det sker altid (og kun), naar 1) Subjektet er ubestemt, 2) Verbet er intransitivt, og 3) naar hele Subjektet som eneste Genstand er impliceret i hele Verbalhandlingen. Det hedder derfor: *Imorgen vil der komme en Læge til ham,*, men: *Imorgen vil en læge tale med ham* (idet Lægen kun med Taleorganerne er impliceret i Handlingen). Et saadant Subjekt, der smelter sammen med Verbalindholdet vil vi kalde et *Indholdssubjekt* (jf. ndf. u. 7°). Objektet hører hjemme i Indholdsfeltet mellem V og A; det staar lejlighedsvis som Fundament; er det negativt, staar det paa Nægtelsens Plads (som *Aktualobjekt*): *Han vilde ingen Penge have.* Ved visse Verber kan der optræde baade et *direkte* og *indirekte Objekt*. Af disse staar det indirekte foran det direkte.

c) *Adverbialer.* Alle adverbieile Led, der er fast forbundne med Verbet staar i Indholdsfeltet efter Objektet (undtagelsesvis som Fundament: *Hjem vilde han ikke gaa*); dem kalder vi *faste Adverbialer*. Derimod er der en Række Smaaord af meget abstrakt Betydning (fx. *ikke, ej, næppe, jo, dog, nok*, ofl.), der altid staar i Aktualfeltet, fortrinsvis efter Subjektet, og som har det fælles, at de modificerer hele Sætningens Mening; dem kalder vi *Sætningsadverbialer*. Disse staar sjælden eller aldrig som Fundament. Endelig kan situative og modale Adverbialer staa i alle tre Felter (og kaldes derfor *frie Adverbialer*): *Han har købt Huset for 3 Aar siden: Han har for 3 Aar siden købt Huset: For 3 Aar siden har han købt Huset.* Deres Karakter af Aktualled er ofte tvivlsom, og naar de stilles i Aktualfeltet,

skyldes det ofte Ophobning af adverbiale Bestemmelser i Indholdsfeltet.

d) *Prædikativerne* kan paa lignende Maade deles i *faste*, der altid staar i Indholdsfeltet: *Han havde aldrig været syg/Soldat* || *Han var løbet træet* – og *frie*, der kan indskydes paa forskellige Pladser i Sætningen: *Den lille Dreng var, splitternøgen, spadseret ud i Haven: Den lille Dreng var spadseret splitternøgen ud i Haven*. I den første Sætning kan Prædikativet næppe være Aktualled, men maa opfattes som Indskudsled (se 6°).

5°. *Vægtprincippet*. Der findes kun een væsentlig Undtagelse fra den Ledstilling, som er skildret i de foregaaende Paragraffer: et Led kan paa Grund af særlig (logisk og fonetisk) Lethed staa længere fremme eller paa grund af ekstraordinær Tyngde staa længere tilbage end normalt: a) Let Led foran fuldt Led. 1) Let Indholdsled foran fuldt Aktualled optræder kun, naar Verbalet ikke er delt (og Grænsen mellem Felterne derfor er mindre skarp): *Nu ved Peter det jo ikke* (: *Nu kan Peter jo ikke vide det*) || *Saa kommer han der nok ikke*. 2) Let Sætningsadverbial foran fuldt Subjekt: *Saa kom nok/jo/da Peter*. b) tungt Led efter let eller fuldt Led: 1) Tungt Subjekt efter let Objekt findes næsten kun i Sætninger med enkelt Verbal: *I den Grad ærgrede ham alle disse Kævlere, at..* 2) Tungt Subjekt efter Indholdsadverbial eller Infinit findes navnlig ved Intransitiver, Passiver og Refleksiver (med Overgang til Indholdssubj.): *Lidt efter traadte ind i Stuen en høj, mørk Mand iført Ridestøvler og Kavaj*. || *I Kirken havde indfundet sig alle den lille Bys Honoratiores*. 3) Tungt Objekt efter let Adverbial: *Han havde skjult for hende alle disse Dages nagende Smerte*.

6°. *Indskudsled*. Endelig kan indskudte Led af forskellig Type (ofte markeret ved Brud i Sætningsmelodi og -rytme) tilsyneladende bryde den normale Ordstilling; det gælder navnlig den Slags Kommentarer, som Jespersen har kaldt „sproglig Selvkritik”: *Han næsten græd af Glæde* || *Saa kom – om jeg saa maa sige – Dagens Clou*. Indskudsled af konjunktionel Karakter kan indføres enklitisk efter et Led: *Peter derimod var i straalende Humør*.

7°. *Ekstraposition og Repræsentation*. Tunge Led staar som Regel først eller sidst i Sætningen (som Fundament eller i Slutningen af Indholdsfeltet) og kan da ofte adskilles fra Sætningens centrale Del ved Pause eller Melodibrud; Ledet kan i saa Fald repræsenteres af et henvisende Pronomen eller Adverbium og kommer derved til at staa i et løsere Forhold til Sætningen („i *Ekstraposition*” Jespersen). Det er navnlig i Talesproget meget almindeligt ved Fundamentet: *Da jeg kom, saa opdagede jeg..* || *Peter, han vilde ikke komme*; en anden Form for Ekstraposition finder vi, naar det saakaldt „egentlige” Subjekt staar i Sætningsslutningen og det „foreløbige” Subjekt, *det*, paa Subjektpladsen: *Det var vel nok en Spøgefugl, den Sokrates* (jf. *Den Sokrates, det/han var vel nok en Sp.*) || *Det vilde være dejligt at rejse til Italien*. At Subjektet her staar „uden for Sætningen”, bekræftes af, at *det* maa vige Pladsen, hvis Subjektet inddrages som Fundament: *Sokrates var*

[det] vel nok en Spøgefugl || *At rejse til Italien var [det] vel dejligt.* Derimod har vi Indholdssubjekt i Typen: *Der var faldet en Sten ned fra Taget* (jf. *En Sten var der vist..*) og ligeledes i den sjældne Type: *Det havde regnet Skomagerdrengene ned* (jf. *Sk. havde det..*). Det sidste Eks. viser, at Indholdssubjektet ikke udelukker Tilstedeværelsen af et andet (formelt) Subjekt. – *Der* er et „formelt“ Adverbial og kan derfor ikke gøre Fordring paa at kaldes (formelt, foreløbigt) Subjekt.

I Ekstraposition staar vel ogsaa de ejendommelige frie Bisætninger med *hvad*, der fungerer som „Apposition“ til Verbalet eller hele Sætningen: *Han var træt, hvad jeg ikke fandt mærkeligt.*

8°. *Hovedsætning og Bisætning. Særsætning og Ledsætning.* Det er vist almindeligt at definere Hovedsætninger som selvstændige Sætninger, Bisætninger som sætningsformede Led; men da det i mange Tilfælde ikke umiddelbart efter Betydningen kan afgøres, om en Sætning staar som Led eller ej, jf. fx:

Han kunde ikke komme ind,
 { *for han havde ikke sine Nøgler med*
 { *idet han ikke havde sine Nøgler med,*

lader man som Regel i Praksis Nægtelsens Plads være afgørende. Denne Praksis vil vi her ophøje til Definitionsgrundlag, idet vi har brug for Navne til de to forskellige Sætningstyper, vi ovenfor under 2° konstaterede. En Hovedsætning er da en Sætning med Fundamentfelt, og Stillingen VSA (undertiden VAS) i Aktualfeltet; en Bisætning er Sætning uden Fundamentfelt, og Stillingen ASAV i Aktualfeltet. Til Forskel herfra kalder vi den selvstændige Sætning for *Særsætning*, en Sætning, der staar som Led for *Ledsætning*. Dette har nogle nødvendige Konsekvenser, som den gængse Grammatik plejer at vige tilbage for: 1° naar en *at*-sætning emanciperer sig og faar Hovedsætningsordstilling, er den en Hovedsætning, der blot staar som Led og indledes med en underordnende Konjunktion: *Han bandede paa, at hende havde han aldrig set* (jf. i Oldnordisk direkte Tale indledt af *at*). 2° de saakaldte spørgeformede Konditionalsætninger er ligeledes Hovedsætninger, der staar som Led: *Kommer han, saa gaar jeg.* Heri skulde der for saa vidt intet anstødeligt være, som alle vist anerkender Hovedsætning som Sætningsled ved direkte anført Tale (*Han sagde: „Peter er dum“*) og i Indskud: *Han er, tror jeg nok, den ældste i Slægten.* 3° Vi har Bisætninger i Tilfælde som: *At han dog aldrig kan nære sig!* || *Hvem der dog var hjemmel* samt i de to mærkelige Typer: *Gid jeg aldrig var født!* || *Mon han ikke kommer?* (Analysen af Indledningsordet i de sidste sætninger er tvivlsom). Skønt en Hovedsætning altsaa kan fungere som Ledsætning, maa man dog vist fastholde, at Hovedsætninger med *thi*, *for*, *saa* (og *skønt*) ikke er Led af den foregaaende sætning; de kan nemlig ikke gøres til Fundament, og man kan ikke tilføje et sideordnet Led med *og thi*, *og for*, *og saa*, hvad

der altid er muligt ved de tilsvarende Ledsætninger. „Sideordnede“ med den foregaaende Sætning er de øjensynligt heller ikke, da de logisk udgør en underordnet Bestemmelse af samme Art som de tilsvarende Bisætninger (Grund, Følge), og jeg foreslaar derfor at kalde denne særlige Forbindelse for „*Samordning*“.

II. Analysepraksis

Det vil være en Støtte baade for Lærere og Elever at gaa frem efter en fast Orden ved Analysen. Ikke paa den Maade, at man ved hver eneste Sætning gennemgaar alle Punkter til Bunds, men blot saadan, at man i Tanken gennemløber alle Faserne og udvælger dem, der i den givne Situation kan være Grund til at dvæle ved. Som forslag til en saadan Praksis opstiller jeg følgende Punkter og illustrerer dem ved en Gennemgang af den første Periode i „Den standhaftige Tinsoldat“:

Der var engang fem og tyve Tinsoldater, de vare alle Brødre, thi de vare fødte af en gammel Tinskee.

A. Afgrænsning af selvstændige Meningsenheder og Bestemmelse af deres indbyrdes Forhold.

Hvor mange selvstændige Meningsenheder indeholder dette Punktum? – Tre: Der er nemlig ingen af de ved Komma adskilte Enheder, der kan opfattes som Led i nogen af de andre (se I. 3°). Den sidste er ganske vist logisk underordnet den foregaaende (kan omskrives med en Ledsætning med *idet*), men der kan ikke tilføjes en sideordnet Sætning med *og thi* .. og Sætningen kan ikke gøres til Fundament. – Sætning Nr. 2 kunde erstattes med en Bisætning indledt af *hvilke* eller *som / der*, og vilde da være efterstillet Attribut til *Tinsoldater*: Grunden til at den tilsvarende Hovedsætning ikke opfattes som Led, er den, at man aldrig finder Hovedsætning knyttet til et enkelt Led inde i en Sætning uden at den ved Melodibrud er betegnet som Indskudsled (I. 6°): *25 Tinsoldater (de var alle Brødre) stod paa Bordet.*

B. *Analyse af den enkelte Sætning.*

[*Helsætning 1.*]¹⁾

1°. *Afsætning af Felter og Led.* For straks at faa et Overblik over Sætningens Deling i Felter og Led læser man den op med en lille Pause mellem Leddene (markeret ved –) samt med indsat Infinit og Sætningsadverbial (Nægtelse), hvis disse Led ikke forefindes: *Der – | havde – engang – | været – 25 T.* (Feltgrænsen er markeret ved |). Her kan eventuelt indskydes lagttagelser over Sætningsrytme og Melodi.

2°. *Gennemgang af Felterne.* Forbinderfelt: tomt. Fundamentfelt indeholder et formelt Adverbial (*Situationsled*). Dette Led staar altid som Fundament, hvis ik-

ke et andet Led emfatisk fremhæves. Aktualfeltet indledes med Finit, derefter følger et Sætningsadverbial (*engang* kunde ikke godt staa efter Infinit). Det indeholder ikke noget Subjekt, idet Sætninger med formelt Situationsled ikke har normalt Subjekt, men kun Indholdssubjekt (I. 4° b). Indholdsfeltet indeholder kun Indholdssubj.

[Helsætning 2]

1° - | *De* | *havde* - *alle* - | *været* - *Brødre*.

2°. Forbinderfelt: tomt. Fundamentfelt: Subjekt, der henviser til det foregaaende. Aktualfelt: Finit, Prædikativ af speciel Type. Indholdsfelt: fast Prædikativ.

[Helsætning 3]

1°. *thi* - | *de* - *vare* - *ikke* - | *født* - *af en gammel Tinskee*.

2°. Forbinderfelt: Konjunktionalet *thi*, der altid indleder Hovedsætninger, som logisk er underordnet (samordnet) den foregaaende Sætning uden at være Led i denne (I 8, II A). - Fundamentfelt: Subjekt, der henviser til det foregaaende. Aktualfelt: Finit. Indholdsfelt: middelbart tilknyttet Adverbial.

C. *Analyse af de sammensatte Led* (herunder Bisætninger) og

D. *morfologisk Bestemmelse* (Ordklasse, Afledning, Bøjning) *af de i Leddene indgaaede Ord* falder uden for nærværende Gennemgang.

Konklusion

Medens jeg finder det uomtvisteligt, at en Analyse, der tilstræber Indblik i den for Dansk karakteristiske Sætningsbygning, maa tage Hensyn til Ledstillingen paa langt mere radikal Maade end hidtil sædvanligt, tør jeg ikke udtale mig om, i hvilket Omfang en Metode som den her foreslaaede lader sig praktisere paa Undervisningens forskellige Trin. Jeg skulde dog tro, at de Klasser, der kan tilegne sig den sædvanlige Analyse (Udsagnsled, Grundled, Genstandsled, Hensynsled osv.) uden større Vanskelighed vil kunne lære at angive Leddenes Fordeling paa Felterne i en foreliggende Sætning (hertil kræves jo kun Erkendelse af de to Verbalformer, subsidiaært Omskrivning af enkelt Verbal), og dermed efterhaanden ogsaa blive fortrolige med de almene Hovedregler for Placeringen af de enkelte Led.

Et helt andet Spørgsmaal er det saa, om Sætningsanalysen, selv i denne mere fuldkomne Form, for Flertallet af Elever bliver mere end en mekanisk Eksercits („Træffeøvelser”), og om den Indsigt i Modersmaalets Bygning, som i gunstigste Tilfælde kan opnaas, opvejer den ikke ubetydelige Tid, der ofres paa Faget Modersmaalskundskab. Det turde i al Fald uden for Dansklærernes Kreds være en udbredt Opfattelse, at dette Fag trænger til en radikal Fornyelse, hvis det skal forsvare en fremskudt Plads paa de højere Skolers overbelastede Timeplan. Man maa som Fagets første Maal sætte den praktiske Beherskelse af det anerkendte

Rigssprog i mundtlig og skriftlig Fremstilling, og bliver der Tid til mere, maa det formidle en almengrammatisk Indsigt, der kan lette Tilegnelsen af fremmede Sprog. Begge Formaal kan understøttes ved Indsigt i Sprogets Bygning og (i noget ringere Grad) i dets Historie og Geografi (Dialekterne); men en teoretisk Undervisning, der ikke klart fremmer de to praktiske Hovedformaal, vil det være vanskeligt at forsvare med Argumenter, der kan overbevise de tvivlende.

Noter

1. Redaktionel note: Artiklen skæmmes i originalen af flere tryk- og ombrydningsfejl. Vi har rekonstrueret teksten ud fra en indholdsmæssig analyse og indsat rubrikker i [] for at lette læsningen.

LH. JEA